AN EXAMINATION OF THE HOMOKHÁTSÁG DETACHED FARMING REGION

By:
FARKAS, JENŐ ZSOLT – KOVÁCS, ANDRÁS DONÁT

Keywords: periphery settlement model, internal peripheries, environmental conflicts, social problems, farming on detached farms.

The environmental conflicts of detached farming regions cannot be examined purely from the classic, infrastructural environmental conservation viewpoint. Detached farms are a structural and functional component of the complex systems of regions and settlement environments, whose sustainability depends on a number of factors. The changes occurring in detached farming conditions need to be placed in a new light, in the interests of improving current conditions and the farms' future protection. The preservation of the Homokhátság farming world is a significant task (and for thousands of Alföld families a decisive one) in the interests of maintaining both traditional farming models and unique regional values. Support for specific Hungarian settlement models and assistance to communities living in periphery areas is important for the whole of society, as it is those living on farms who maintain, protect and care for our environment. Their disappearance would also mean an end to most of the people who feel a responsibility towards the region and nurture it. Therefore, the message to the 21st century from the sand prairie is: maintain the region together with the people living in it and its almost unique natural world. Traditional farming and the characteristic farm lifestyle played a significant part in the development of the Kiskunság's current regional scenery. Their preservation is essential to the protection of natural assets.

In seeking the environmental-strategic break-out points affecting the area, priority must be given to comprehensive modernisation of technological infrastructure, water management and the development of outlying networks (roads, gas, telephone, drainage), as well as communal waste processing. To this end, the level of preparedness and knowledge amongst the population and local governments that is, in the human sphere, must be improved. Local governments must participate in EU and national programmes, they must fully utilise the offered support assistance. A further prerequisite of effective action is local and regional cooperation, because by taking into account individual settlements' assets and restrictions, environmental management tasks can be divided between them.

A HOMOKHÁTSÁGI TANYÁS TÉRSÉGEK VIZSGÁLATA

FARKAS JENŐ ZSOLT – KOVÁCS ANDRÁS DONÁT

Kulcsszavak: külterületi településforma, belső perifériák, környezeti konfliktusok, társadalmi problémák, tanyai gazdálkodás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A tanyás térségek környezeti konfliktusai nem vizsgálhatók kizárólag a környezetvédelem klasszikus, infrastrukturális vonatkozású szemléletében. A tanyák a tájak és a településkörnyezeti komplex rendszerek strukturális és funkcionális alkotóelemei, melyeknek a fenntarthatósága számos tényező függvénye. A jelenlegi helyzet javítása és a tanyák jövőbeli megóvása érdekében a tanyasi körülmények között zajló változásokat új megvilágításba kell helyezni. Mind a hagyományos gazdálkodási formák, mind a sajátos tájképi értékek fenntartása érdekében kiemelkedő feladat (alföldi családok ezrei számára „sorskérdés") a homokhátsági tanyavilág megőrzése. A specifikus, magyar településforma támogatása, a külterületeken élő közösségek segítése az egész társadalom számára fontos, hiszen a tanyákon élők tartják fenn, védik és ápolják környezetüket. Eltűnésükkel, megszűnik a térségért felelősséget érző, gondoskodó emberek egy jó része is. A homokpuszták üzenete tehát a XXI. századra: megtartani a tájat a benne élő emberrel és a már szinte egyedülálló élővilággal együtt. A hagyományos gazdálkodás, a jellemző tanyai életforma jelentős szerepet játszott a kiskunsági táj mai képének kialakulásában. Fenntartásuk a természeti értékek megőrzésében nélkülözhetetlen.

A területet érintő környezeti-stratégiai kitörési pontok keresésekor prioritást kell kapnia a műszaki infrastruktúra átfogó korszerűsítésének, a vízgazdálkodás, és a külterületi hálózatok (út, gáz, telefon, csatornák) fejlesztésének, valamint a kommunális hulladék kezelésének. Ehhez a lakosság, valamint az önkormányzatok, a humán szféra felkészültségének és tudásának színvonalát is javítani kell. Az önkormányzatoknak be kell kapcsolódniuk az EU-s és országos programokba, maradéktalanul ki kell használniuk a támogatások nyújtotta segítséget. A hatékonyabb cselekvés további előfeltétele a lokális és regionális együttműködés, hiszen az egyes települések adottságait és korlátait figyelembe véve "megoszthatják" egymás között a környezetgazdálkodási feladatokat.

A kiegyenlítettebb fejlődéshez és a környezetbiztonság növekedéséhez a térség településeinek közös hosszú távú környezeti stratégiára van szüksége, melyben az infrastruktúra fejlesztése mellett egy modern szemléletű tanyai gazdálkodásnak kell helyt adni. Továbbá támogatni kell a mezőgazdaság környezetkonform megoldásainak terjedését, mely a nemzeti parkok eredményesebb természetvédelemével és a javuló társadalmi szintű környezettudatos magatartással a lokális és regionális környezeti kultúra alapja lehet.

A Duna Tisza közi Homokhátság ökológiai rekonstrukciója, a már korábban kialakult vízháztartási problémák és a jelenben is zajló további állapotromlás miatt egyre sürgetőbb. A felelős okok, az emberi beavatkozások szerepének további vizsgálata mellett azonnali földhasználatbeli változtatásokra, fokozott víz-

takarékosságra, valamint a vízpótlási törekvések tudatos anyagi támogatására van szükség. Meg kell ismernünk a reális tájrehabilitációs korlátokat és meg kell határoznunk a lehetséges társadalmi igényeket. Be kell látnunk, hogy az itt élő százezrek tevékenységeinek teret kell adnunk, de csak egy bizonyos határon belül. Meg kell ismernünk melyek a visszafordíthatatlan változások és melyek a regenerálhatók. A vízkészletek állapotát befolyásoló valamennyi emberi hatótényező folyamatos elemzésére, monitorozására és irányítására van szükség, s ebben kiemelten fontos szerepet kell kapnia a természetvédelem és a mezőgazdaság összehangolásának. A térség nehézségei összetettek, a probléma megoldása további összehangolt, tudományos kutatásokat igényel.

Feltételezzük, hogy a fentebb vázoltak alapján, a tanyák felzárkóztatásával a térség képes továbblépni a fenntarthatóság felé. Ennek során részben a természeti adottságokra, a tradíciókra és a helyi tudásra, részben az EU támogatási rendszerére támaszkodva a Duna-Tisza köze belső erőforrásainak modernizálásával kedvező élhetési feltételeket és működő gazdaság feltételeket kell megteremteni az itt élők számára. Ehhez támogatni kell a környezeti infrastruktúrák teljes kiépítését, a mezőgazdaság környezetkonform megoldásainak terjedését, a természetvédelem és az idegenforgalom összehangolását és a javuló társadalmi szintű környezettudatos magatartás kialakítását. A táji értékek megőrzése és a települések fejlesztése, a táj eltartóképességének megfelelő agrártermelés támogatása és a hozzá kapcsolódó beruházói, szolgáltató tevékenységek megteremtése a tanyák és az egész térség jövőjének záloga. [1]

1. KÖRNYEZETI KONFLIKTUSOK ÉS A TERMÉSZETI KÖRNYEZET

Az Alföld leginkább kutatott környezeti problémái a Duna-Tisza közi hátságon zajló talajvízszint süllyedésével összefüggő kedvezőtlen változások, s az azokból fakadó negatív ökológiai, gazdasági, társadalmi folyamatok. Az ásott kutak és a kismélységű csőkutak elapadása, a horgászatra, rekreációra igénybe vehető kisebb tavak eltűnése a legfeltűnőbbek valamennyi környezeti probléma közül, akárcsak a védett természeti területek viszonylagos ökológiai egyensúlyának megbomlása és a turisztikai vonzerő visszaesése. Ezáltal a tájban gazdálkodó ember megélhetése is kiszámíthatatlanná válik. A térség versenyképessége már évtizedek óta az országos átlag alatti, és tovább romlik, ha a vízpótlás ügyében nem születik megoldás. Emiatt tízezrek veszíthetik el végleg megélhetésüket az elkövetkező években.

A tanyás térségek környezete egyrészt az évtizedek óta jelentkező, tartósan száraz időszakok miatt, másrészt az átgondolatlan térségi környezetgazdálkodás miatt mára egyértelműen megváltozott. Egyes vizsgálatok szerint a térségben az elmúlt tíz évben átlagosan két-három méterrel csökkent a talajvíz szintje, a lassú kiszáradás folyamatos. Ha a negatív tendenciák mértékében, és az azokat kiváltó tényezőkben nem is, abban mindenképpen egyetértenek a szakemberek, hogy az országban a homokhátsági területeken érhető leginkább tetten az éghajlatváltozás. Tény az is, hogy az évtizedek óta tartó szárazság és a talajvízszint csökkenése miatt számos tó kiszáradt, és ezzel együtt megváltozott a táj képe. Az okok a globális klímaváltozásban és a helytelen gazdálkodásban keresendőek, melyek egyrészről természetes, másrészről társadalmi eredetűek. Míg az nyil-

[1] A tanulmány a Magyar Regionális és Területfejlesztési Hivatal Kiemelt Térségi Programok Főosztálya számára készült kutatási anyag összefoglalójának bővített változata. Témavezető: dr. Csatári Bálint MTA RKK ATI, Kecskemét, 2005.

vánvaló, hogy a globális léptékű természeti folyamatok többségét nem befolyásolhatjuk, azzal tisztában kell lennünk, hogy a térség vízháztartásának labilissá válását „a XX. sz. beavatkozásai okozták”.[2] Az emberi tevékenység káros hatásait eddig minden vizsgálat kimutatta.

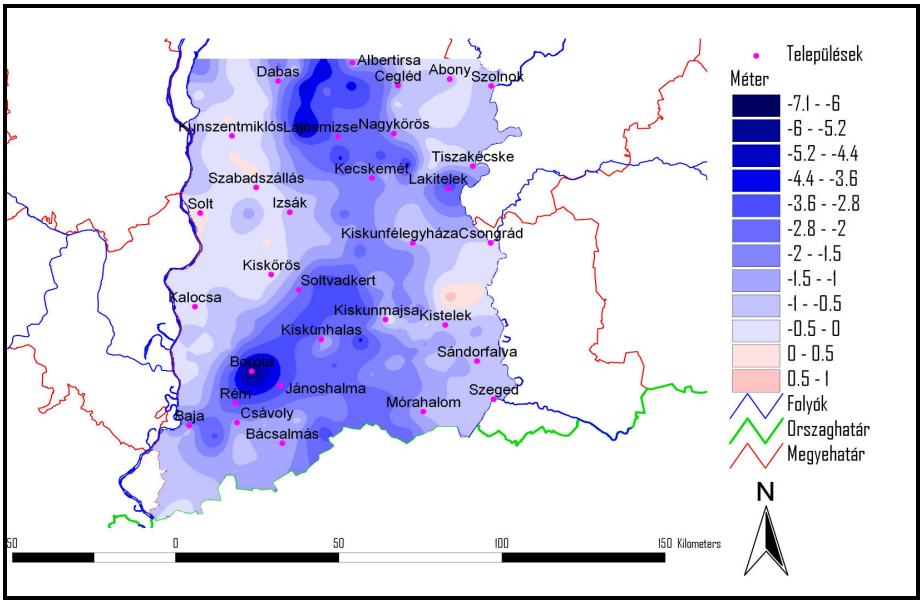
A jelentősebb kedvezőtlen környezeti adottságok és folyamatok a következők:

- Szélsőségekre hajló klíma, az aszályos időszakok gyakorisága nő.
- Az éghajlati szárazodás miatt termesztési feltételek megváltoznak.
- Rossz vagy szélsőséges vízgazdálkodású és alacsony humusztartalmú talajok jelennek meg.
- A talajvízszint süllyed.
- Korábban kezdődő ökológiai problémák súlyosabbá válásával a tájak és élőhelyek vizuális-esztétikai és materiális értéke is fokozatosan csökken.
- Nincsenek jól működő környezeti programok (pl.: a hulladékgazdálkodás, a szennyvízkezelés és csatornázottság terén).
- A környezetkárosodás hatásainak csökkentésében az alacsony hatékonyságú utólagos környezetvédelem dominál.
- A települések környezetvédelmi célú együttműködése esetleges és alkalomszerű, a tanyákkal alig foglalkoznak.

A Duna-Tisza köze területének ¼-én a biomassza-mennyiség alapvetően csökken.

1. táblázat

Az 1970-es évek közepe és 2003 között tapasztalt talajvízszint-változás a jelentősebb települések feltüntetésével

Forrás: Rakonczai J., 2005

[2] Alföldi L :Megjegyzések a Duna-Tisza köze ökohidrológiai problémáihoz In: Környezetvédelem 2004 okt.

2. KÖRNYEZETI KONFLIKTUSOK ÉS AZ ÉPÍTETT KÖRNYEZET

A KSH adatai alapján a Homokhátság mintegy 52 000 külterületi lakóházának 55,6%-a 1945 előtt épült, további

17,6%-a pedig az azt követő másfél évtizedben, s csak alig több mint egynegyede 1960 és 2001 között (1. táblázat). A külterületi lakások kétötöde (40,3%) 60 m^2 alatti alapterületű egy-, vagy kétszobás. A statisztika által regisztrált a külterületi lakásállomány mintegy 25%-a vagy csak időszakosan, vagy egyáltalán nem lakott (2. táblázat).

1. táblázat

A homokhátsági külterületi lakások száma és százalékos megoszlása az építés éve szerint

Megnevezés	Lakások száma a külterületeken az építés éve szerint	Külterületi lakások %-os megoszlása az építés éve szerint
1944 előtt	**28 817**	**55,59**
1945-1959 között	9 140	17,63
1960-1969 között	4 158	8,02
1970-1979 között	3 579	6,90
1980-1989 között	3 063	5,91
1990-2001 között	3 084	5,95
Összesen	51 841	100,00

Forrás: KSH 2003

2. táblázat

A homokhátsági külterületi lakott lakások száma

Megnevezés	Lakások száma	Ebből lakott	%
Összkomfortos	14 944	14 944	38,9
Félkomfortos	4 832	4 832	12,6
Komfort nélküli és szükséglakás	32 065	18 658	48,5
Összesen	51 841	38 434	100,0

Forrás: KSH 2003

A 2001 évi népszámlálás adatai alapján a külterületi lakóházak csak kevesebb, mint felében (45,5%) található lakáson belüli vízellátás, s mindössze egyharmadukban (33,3%) van vízöblítéses WC. Ahol rendelkezésre áll angolvécé, ott más alapvető komforttényezők is megtalálhatók, ahol viszont nincs, ott rendszerint nemcsak műszaki-infrastrukturális, hanem számos ezzel összefüggő szociális probléma is felfedezhető. A tanyák 10-12%-a nincsen villannyal ellátva, az állandóan lakott tanyáknak pedig 3-4%-a nélkülözi az áramot. A szennyvízcsatorna-hálózatba bekötött külterületi lakások aránya is igen alacsony. A külterületi lakásokból mindössze 1378 közcsatornával ellátott. Ezek többsége Kecskemét, Kiskunfélegyháza és más közép-városok belterületéhez közeli, elsősorban lakófunkciót betöltő tanyák közül kerül ki.[3]

[3] KSH külterületi adatbázis 2003.

Épített környezet állapotának legfontosabb jellemzői:

- A megmaradt tanyák épületállományára ma a magas kor és a gyenge műszaki állapot jellemző.
- A tanyák magas építési kora rendszerint együtt jár a kis alapterülettel és más infrastrukturális hiányosságokkal.
- Egyre több a tájba nem illeszkedő épített környezeti elem, amely teljesen ellentétben áll a hagyományos tanyai értékekkel.
- A tanyák a településszerkezet, a táj építőelemeiként nemzeti, s akár európai értéket képviselhetnének.
- A nagyváros-környéki, korábban jellemzően tanyás terület asszimilálódása a városba.

Az általános jogszabályi keretek túlságosan széles szabadságot biztosítanak a külterületi építkezések számára.

3. KÖRNYEZETI KONFLIKTUSOK ÉS A TÁRSADALMI KÖRNYEZET

A tanyás övezetek a társadalmi perifériális jellegek legtöbb meghatározó jegyét magukon viselik. A vizsgált területen csak elszórtan alakultak ki fenntartható tanyák, és olyan környezetükkel viszonylagos harmóniában működő szórvány jellegű külterületi tanyás részek, melyek megteremtették az adott lakóhelyeken a hosszú távú kedvező feltételeket. Az alacsony gazdasági versenyképességű, magas munkanélküliségi rátájú, nagy elvándorlási különbözetű, az átlagtól elmaradó intézményi ellátottságú, és romló életszínvonalú lakossággal jellemezhető tanyasi térségek nagyjából egybe esnek a kevésbé fejlett környezeti infrastruktúrával rendelkező települések külterületeivel.

A periférikus helyzet valós problémákat tükröz, – krónikus pénzforráshiányt, akut foglalkoztatási válságot és szociális gondokat. A tanyák többsége eleve olyan „marginális fekvésű” kistérségben van, amelyek a gazdasági verseny vesztesei. Ez együtt jár az elöregedéssel, elnéptelenedéssel, az általános életszínvonal csökkenésével, a természeti és az épített környezet állapotának drasztikus romlásával. A területi egyenlőtlenség, a halmozottan hátrányos helyzet állandósulhat, s így a tanyás települések, és maguk a tanyák egyre kevésbé képesek változtatni a jelenlegi állapotukon. A legfőbb szociális problémák, hátrányok és folyamatok:

- Elvándorlás.
- Elöregedő társadalom, segítség nélkül maradó idősek.
- Halmozott társadalmi hátrányokkal küzdő családok.
- Devianciák (alkoholizmus, kezeletlen családi konfliktusok, bűnözés, öngyilkosság).
- Családból kiemelt, állami gondozásba vett gyermekek magas aránya.
- Szociális okokból kiköltöző vagy kitelepített családok.
- Rossz egészségügy mutatók, alacsony higiénés színvonal.
- Tanyai lakosok hátránya a munkaerőpiacon az alacsony iskolai végzettség és a nehezen áthidalható távolság miatt.
- Tartós és többgenerációs munkanélküliség.
- Feketemunka.
- Alacsony iskolai végzettség (a csak 8 osztályt végzettek aránya 2/3).
- Analfabétizmus jelenléte (közel 1%).
- Közművelődési intézmények távolsága, illetve a művelődés iránti igény alacsony hiánya.
- Mintaadó és társadalmi húzóerővel bíró magasan kvalifikált emberek hiánya, korlátozott érdekérvényesítés.
- A korábbi tanyaközösségek felbomlása.

3. táblázat

A Homokhátság települései és külterületi lakosság száma

Megye	Települések száma	Külterületi lakosok száma
Bács-Kiskun	61	58 992
Csongrád	22	25 110
Pest	21	15 917
Összesen	104	100 019

Forrás: KSH 2003

4. táblázat

A külterületi lakónépesség megoszlása az anyatelepülés jogállása szerint

Megnevezés	Külterületi lakónépesség száma	Külterületi lakónépesség aránya a Homokhátságon (%)	Település lakónépességének száma	Külterületi lakónépesség aránya a település összlakosságából (%)
Város	42 854	42,85	371 548	11,53
Község	57 165	57,15	216 286	26,43
Homokhátság összesen	100 019	100,00	587 834	-

Forrás: KSH 2003

5. táblázat

A Homokhátság aktív külterületi lakossága gazdasági ágak és a település jogállása szerint

Megnevezés	Fő	%	Ebből városi	%	Ebből községi	%
Ipari foglalkozású	9 265	30,14	4 708	50,8	4 557	49,2
Tercier foglalkozású	10 813	35,18	5 478	50,6	5 335	49,4
Mezőgazdasági fogl.	10 658	34,68	3 189	**30,0**	7 469	**70,0**
Foglalkoztatott összesen	30 736	100,00	13 375	-	17 361	-

Forrás: KSH 2003

4. A TANYÁK GAZDÁLKODÁSA

A Homokhátság 104 településén 30 519 regisztrált gazdálkodót[4] – egyéni gazdálkodókat, gazdasági társaságokat, családi gazdaságokat – tartottak nyilván, ebből 8024 külterületi, tanyai székhelyű volt. A regisztráltak 2%-a gazdasági társaság (jogi és nem jogi személyiségű gazdasági társaság, szövetkezet), 2,5%-a főfoglalkozású, vagy nem főfoglalkozású egyéni vállalkozó, 5%-a családi gazdaság és 90%-a főfoglalkozású, vagy nem főfoglalkozású őstermelő.

A 8024 üzemnek 107 ezer ha földterülete volt. A viszonylag kevés számú jogi

[4] A kutatás alapját az FVM által gyűjtött 2002. és 2003. évre vonatkozó nemzeti regisztrációs adatállomány képezte.

személyiségű gazdasági társaság kezében volt a földterület 20%-a. Az őstermelők 90%-os létszámbeli részesedésük ellenére csak a területek 55%-át művelik.

A 6. táblázatból kiderül, hogy a gazdasági társaságok és szövetkezetek egy átlagos családi gazdaság területének 4-6 szorosával rendelkeznek, összesített átlagos üzemméretük 157,76 ha. (Az ÁMÖ[5] alapján a gazdasági szervezetek ezen értéke 457,4 ha-ra adódott országosan.) A tanyás családi gazdaságok adata jó, életképes gazdasági méretre utal, és nyugat-európai összehasonlításban is megállná a helyét. Az üzemek 73%-a 10 ha-nál kisebb területen gazdálkodik. Az országos statisztika szerint (ÁMÖ) az egyéni gazdaságok 72%-a 1 ha alatt gazdálkodik. A homokhátsági tanyák körében az országosnál jobb a helyzet, hiszen itt csak 1501 üzem (18,7%) működik 1 ha, vagy annál kisebb területen. Megállapíthatjuk tehát, hogy míg a gazdasági társaságok üzemmérete a területen az országos mutatók alatt van, addig az egyéni gazdaságok azoknál nagyobb méreteket mutatnak a Homokhátságon. Ezek alapján itt is kimutatható a mezőgazdaság duális birtokszerkezete, azonban az egyéni gazdaságok az általuk használt terület nagysága alapján nagyobb súlyt képviselnek, mint az ország más területein.

Az adatbázisból megállapítható, hogy a 8024-ből 5355 üzem (66,73%) a tanyákra jellemző vegyes gazdálkodást folytat. 1949 gazdaság csak növénytermesztéssel foglalkozik, míg 545 csak állattenyésztéssel (főleg a mezőgazdasági vállalkozások, nagyüzemek a jelentősek ebben az ágazatban).

Az üzemek 1,5%-át kitevő jogi személyiségű gazdasági társaságok rendelkeznek a bevétel 55%-val, míg a termelők 90%-a az összes árbevétel 25%-val. Az őstermelők többsége a 2 M Ft-os árbevétel alatt marad, nagy részük házkörüli, vagy részmunkaidős gazdaságnak tekinthető (szociális mezőgazdaság kategória). Fontos azonban kiemelni ezen gazdaságok önellátásban, családi ellátásban és az olcsó kistermelői piacok ellátásban betöltött szerepét. Az e formában előállított tanyai termelési értéket megbecsülni nehéz. A családi gazdaságok esetében már jobb a helyzet. Átlagosan 22 ha területen gazdálkodnak, amelyről árbevételük eléri a 3,3 M Ft-ot (az összegben nincs benne a saját felhasználásra termelt áru értéke, és a csere üzleteké pl.: bizonyos integrátori szolgáltatások esetében stb.).

A Homokhátság külterületén regisztrált (tanyai) gazdaságok 37%-a házkörüli gazdaság. A részmunkaidős kisegítő gazdaságok is 36%-os arányt képviselnek. Ezek alapján a szociális mezőgazdasági kategóriába tartozik a Homokhátság külterületi székhelyű üzemeinek 73%-a. A főfoglalkozású árutermelő és mezőgazdasági vállalkozások, tehát a versenyző mezőgazdaság aránya csak 27%!

Az adatbázis alapján a potenciális jövedelemtermelő képesség (SFH, standard fedezeti hozzájárulás) vizsgálata is elvégzésre került. A regisztrált gazdaságok egyharmada nem érte el a 2 EUME értéket[6], így ezek lényegében nem tekinthetők „igazi" gazdaságnak, önellátók. Az üzemek 1,1%-a éri el az EU által meghatározott adott üzemhez rendelhető elvárt jövedelmet.[7] A II. kategóriával együtt tekintve a külterületi (tanyai) gazdaságok több mint fele igen kicsinek mi-

[5] Általános Mezőgazdasági Összeírás 2000.

[6] SFH, standard fedezeti hozzájárulás) mértékegysége az EUME, amelyet az ökonomikus üzemméret kifejezésére használnak az Európai Unióban. Jelenleg 1 EUME SFH alapon számított mértéke 1200 euró (245 Ft-os árfolyamon számolva 294 000 Ft).

[7] A gazdaságok messze nem tudják azt az árbevételt produkálni, amit európai mércék szerint a földterületük és az állatállományuk alapján feltételezni lehetne. A mezőgazdaság jövedelemtermelő képessége alacsony.

nősíthető! További egyötödük az EU kategóriák alapján a kicsik közé tartozik, s mindössze 4,5%-uk sorolható a nagyok közé (7. táblázat).

6. táblázat

Az átlagos üzemméret gazdasági formánként

Gazdálkodási forma	Átl. üzemméret (ha)
Jogi szem. gazd. társ.	166,73
Nem jogi szem. gazd. társ.	47,42
Szövetkezet	259,13
Főfoglalkozású egyéni vállalkozó	23,96
Nem főfoglalk. egyéni váll.	37,12
Főfogl. őstermelő	9,96
Nem főfogl. őstermelő	7,04
Családi gazdálkodó	39,60
Egyéb	54,29
Összesen	13,35

7. táblázat

A Homokhátság tanyai gazdaságainak kategóriái az EUME alapján

Kategória	Gazdaságok száma	Megoszlása, %
I.	2639	32,89
II.	1763	21,97
III.	933	11,63
IV.	581	7,24
V.	564	7,03
VI.	264	3,29
VII.	916	11,42
VIII.	255	3,18
IX.	63	0,79
X.	46	0,57
Összesen	**8024**	**100,00**

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Alföldi L. (2004): Megjegyzések a Duna–Tisza köze ökohidrológiai problémáihoz. In: Környezetvédelem, 2004 okt. – (2) Csatári B. (2004): Indulatos írás a Duna–Tisza közi Homokhátság ügyéről. In: Homokhátság 2004, Kecskemét, MTA RKK ATI, 6-15. pp. – (3) Domonkos P. (2000): III. Erdő és klíma konferencia. DAB székház, OMSZ – (4) Gaborjákné Vydareny K. (szerk.) (2005): A tanyás térségek gazdasága. MTA RKK (5) Alföldi Tudományos Intézete http://www.alfoldinfo.hu/tanyakutatas/ – (6) Glatz F. (2004): Szembesítések, lehetőségek, teendők. In: Homokhátság 2004, Kecskemét, MTA RKK ATI, 3-5. pp. – (7) Hargitai M. – Ladányi L. (2004): Azért a víz az úr. In:

National Geographic Magyarország, 2004. szept. 68-77. pp. – (8) Kanalas I. (szerk.) (2005): A homokhátsági tanyák jelene és progresszivitásuk kérdései. – (9) Kiss A. (szerk.) (2005): A tanya épített környezete. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete http://www.alfoldinfo.hu/tanyakutatas/ – (10) Kiskunsági Nemzeti Park Webpage 2004 (www.knp.hu) – (11) Kovács A. D. (2004): Környezeti problémák és konfliktusok a perifériákon. In: II. Magyar Földrajzi Konferencia, 2004 CD-kötet – (12) Kovács A. D. (2004): A Duna–Tisza közi Homokhátság környezeti konfliktusai. In: Homokhátság 2004, MTA RKK ATI, Kecskemét, 16-23. pp. – (13) Kovács A. D. (szerk.) (2005): A tanyás térségek környezete. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete http://www.alfoldinfo.hu/tanyakutatas/ – (14) Kovács T. (2004): A mezőgazdaság birtokstruktúrájának átalakulása. In: Falu, város, régió, 2004. 10. sz., 39-44. pp. – (15) Nagy A. (szerk.) (2002): A földhasználati és birtokstruktúra alakulása a különböző térségtípusokban. Váti Kht., http.\\www.terport.hu/doctar/kutatas/birtok.pdf – (16) Pálfai I. – Bogota T. – Sebesvári J. (2003): Vízháztartási változások a Duna–Tisza közi Homokhátságon. In: Magyar Hidrológiai Társaság XXI. Országos Vándorgyűlés CD, Szolnok – (17) Takács A. (szerk.) (2005): A homokhátsági tanyák társadalma és szociális problémái. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete http://www.alfoldinfo.hu/tanyakutatas/ – (18) Varga Gy. (szerk.) (1999): Mezőgazdaságunk üzemi rendszere az EU tapasztalatainak tükrében. In: Agrárgazdasági Tanulmányok. 8. sz.